

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

PROGRAM MONITORINGA ŽIVOTNE SREDINE CRNE GORE ZA 2013. GODINU

REZIME

Podgorica, februar 2013. godine

Monitoring životne sredine predstavlja sistematsko mjerenje i ispitivanje parametara kao i ocjenjivanje indikatora stanja i zagađenja životne sredine. Na osnovu dostupnih podataka sa mjernih mjesta o stanju životne sredine dobija se jasan uvid u promjene kvaliteta i kvantiteta životne sredine, emisije zagađujućih materija i korišćenje prirodnih resursa.

Kontinuirana kontrola i praćenje stanja životne sredine (monitoring životne sredine) je obaveza definisana Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08).

Realizacija programa monitoringa životne sredine jedan je od osnovnih zadataka iz oblasti zaštite životne sredine, jer rezultati monitoringa čine osnovu za ocjenu ukupnog stanja životne sredine u Crnoj Gori, preporuke u planiranju politike zaštite životne sredine kao i izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine osnovnog dokumenta u kojem je predstavljena analiza i ocjena stanja životne sredine. Dobijeni podaci o stanju i kvalitetu životne sredine čine osnovu za izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine za 2013.godinu, koji priprema Agencija za zaštitu životne sredine i dostavlja ga resornom Ministarstvu. Izrada godišnjeg izvještaja proizilazi iz Ustavom i zakonima definisanih obaveza za to nadležnih državnih institucija.

Program monitoringa životne sredine Crne Gore za 2013. godinu obuhvata pet programa:

1. Kvalitet vazduha
2. Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu
3. Stanje ekosistema priobalnog mora Crne Gore
4. Stanje biodiverziteta
5. Buka u životnoj sredini.

Program monitoringa životne sredine za 2013. godinu biće realizovan u skladu sa smjernicama EU u ovoj oblasti, tj. sa preporukama evropske Agencije za zaštitu životne sredine (EEA) i standardima Evropske mreže za informisanje i posmatranje (EIONET). Dobijeni podaci kroz realizaciju ovog programa će se upravo i koristiti za izvještavanje prema navedenim međunarodnim institucijama, kao i prema Statističkom zavodu EU (EUROSTAT) i Statističkoj diviziji UN-a (UNSD).

Takođe, podaci iz realizacije Programa predstavljaju osnovu za uvođenje sistema nacionalnih indikatora životne sredine, u skladu sa standardnom tipologijom evropske Agencije za zaštitu životne sredine. Riječ je o tzv. DPSIR sistemu indikatora za izvještavanje o problemima životne sredine, odnosno indikatorima uzroka, pritiska, stanja, uticaja i odgovora na životnu sredinu (DPSIR-Diving Forces, Pressures, State, Impact, Response). Upotreba sistema indikatora usklađenih sa normama evropske prakse predstavlja osnov kvalitetne razmjene podataka i izrade izvještaja o stanju životne sredine, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

Rezultati monitoringa životne sredine će poslužiti u definisanju preporuka i mjera koje treba sprovesti u narednom periodu u cilju poboljšanja stanja. Jasno je da monitoring životne sredine tako postaje važan faktor u planiranju politike zaštite životne sredine, kao i pokazatelj potrebe ugradnje principa i načela zaštite životne sredine u razvojne i strateške dokumente drugih sektorskih politika kao što je industrija, poljoprivreda, energetika i drugi.

Sredstva za realizaciju programa monitoringa životne sredine za 2013. godinu

U Tabeli su prikazana finansijska sredstva opredijeljena za realizaciju pojedinačnih programa iz oblasti zaštite životne sredine.

PROGRAM	IZNOS (€)
Kvalitet vazduha	165 000 €
Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu	29 500 €
Stanje ekosistema priobalnog mora Crne Gore	45 000 €
Stanje biodiverziteta	10 000 €
Buka u životnoj sredini	6 000 €
UKUPNO	255 500 €

Programom monitoringa **vazduha** obuhvaćeno je sedam mjernih mjesta u cilju pokrivanja cijele teritorije Crne Gore, imajući u vidu izvore emisija polutanata. Zagađujuće materije koje se prate ovim monitoringom imaju uticaj na ljudsko zdravlje i rezultati dobijeni ovim programom predstavljaju dobru osnovu za donošenje mjera za smanjenje njihove emisije. Monitoring se vrši uz pomoć stacionarnih mjernih stanica.

Programom monitoringa **zemljišta** predviđeno je utvrđivanje sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu kao segmentu životne sredine (u neposrednoj blizini deponija, trafostanica, saobraćajnica, industrijskih zona, aerodroma, kao i u naseljenim mjestima sa posebnim akcentom na dječija igrališta i parkove), radi preduzimanja mjera njegove zaštite, očuvanja i poboljšanja.

Ovaj program će se sprovoditi u deset opština na 36 mjernih mjesta. U ispitivanim uzorcima vršiće se analize opasnih i štetnih neorganskih materija, toksičnih i kancerogenih organskih materija.

Obzirom na zahtjeve EEA, Barselonske konvencije i LBS protokola, sveobuhvatni Program praćenja stanja **ekosistema priobalnog mora** zasniva se na ocjeni stanja morskog biodiverziteta, polazeći od analize bioloških i hemijskih indikatora zagađenja. Na osnovu tako sprovedenog monitoringa daje se ocjena ekološkog statusa morskog ekosistema i planiraju se mjere za smanjenje pritisaka na živi svijet mora. Realizacijom ovog programa stiču se osnovni preduslovi za izvještavanje o stanju ekosistema priobalnog mora Crne Gore prema evropskoj Agenciji za životnu sredinu i Koordinacionoj jedinici Mediteranskog akcionog plana (UNEP/MAP) koja je zadužena za nadzor nad implementacijom Barselonske koordinacije.

Program monitoringa stanja ekosistema priobalnog mora Crne Gore čine sljedeći komplementarni programi:

- Program praćenja kvaliteta obalnih, tranzicionih (bočatnih) i morskih voda
- Program praćenja eutrofikacije
- Program praćenja bioloških i ekoloških indikatora

- a. Određivanje bioindikatora

- b. Određivanje biomarkera zagađenja životne sredine
- c. Određivanje bioloških efekata na zagađenje

- Program praćenja kvaliteta voda za marikulturu
- Program praćenja kvaliteta vode i sedimenta HOT SPOT-ova
- Program praćenja unosa pritokama
- Program praćenja unosa efluentima

Praćenje stanja **biodiverziteta** predstavlja njegovo očuvanje, unaprjeđenje i zaštitu, a usmjeren je na praćenje najreprezentativnijih vrsta i staništa od međunarodnog i nacionalnog značaja. Uvid u postojeće stanje biodiverziteta ostvaruje se putem praćenja stanja ugroženosti vrsta i staništa što je preduslov za adekvatnu zaštitu i djelovanje. U Crnoj Gori obaveza praćenja stanja svih segmenata životne sredine proističe iz Zakona o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08, član 32) dok obaveza praćenja stanja očuvanosti prirode proističe iz Zakona o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 51/08). Shodno Zakonu o zaštiti prirode Program monitoringa očuvanosti prirode naročito obuhvata:

- praćenje i ocjenu stanja divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva, njihovih staništa, stanišnih tipova, ekološki značajnih područja, ekosistema, ekološke mreže, kao i tipova predjela;
- praćenje stanja zaštićenih prirodnih dobara;
- druge elemente od značaja za praćenje stanja očuvanosti prirode.

Mjerenje **buke** u životnoj sredini je potrebno vršiti kontinuirano u trajanju od sedam dana, dva puta godišnje, u 11 opština.

2013

Program monitoringa životne
sredine Crne Gore

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
PROGRAM MONITORINGA ŽIVOTNE SREDINE CRNE GORE ZA 2013. GODINU	2
Uvod.....	2
PROGRAM MONITORINGA VAZDUHA	4
PROGRAM MONITORINGA ZEMLJIŠTA	5
PROGRAM MONITORINGA STANJA EKOSISTEMA PRIOBALNOG MORA CRNE GORE	9
PROGRAM MONITORINGA STANJA BIODIVERZITETA	15
PROGRAM MONITORINGA BUKE U ŽIVOTNOJ SREDINI.....	17
POJMOVNIK	18

UVOD

Monitoring životne sredine predstavlja sistematsko mjerenje i ispitivanje parametara kao i ocjenjivanje indikatora stanja i zagađenja životne sredine. Na osnovu dostupnih podataka sa mjernih mjesta o stanju životne sredine dobija se jasan uvid u promjene kvaliteta i kvantiteta životne sredine, emisije zagađujućih materija i korišćenje prirodnih resursa.

Kontinuirana kontrola i praćenje stanja životne sredine (monitoring životne sredine) je obaveza definisana Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08).

Realizacija programa monitoringa životne sredine jedan je od osnovnih zadataka iz oblasti zaštite životne sredine, jer rezultati monitoringa čine osnovu za ocjenu ukupnog stanja životne sredine u Crnoj Gori, preporuke u planiranju politike zaštite životne sredine kao i izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine kao osnovnog dokumenta u kojem je predstavljena analiza i ocjena stanja životne sredine. Dobijeni podaci o stanju i kvalitetu životne sredine čine osnovu za izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine za 2013. godinu, koji priprema Agencija za zaštitu životne sredine i dostavlja preko resornog Ministarstva Vladi na usvajanje.

Program monitoringa životne sredine Crne Gore za 2013. godinu obuhvata pet programa:

1. Kvalitet vazduha
2. Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu
3. Stanje ekosistema priobalnog mora Crne Gore
4. Stanje biodiverziteta
5. Buka u životnoj sredini.

Program monitoringa životne sredine za 2013. godinu biće realizovan u skladu sa smjernicama EU u ovoj oblasti, tj. sa preporukama Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA) i standardima Evropske mreže za informisanje i posmatranje (EIONET). Dobijeni podaci kroz realizaciju ovog programa će se upravo i koristiti za izvještavanje prema navedenim međunarodnim institucijama, kao i prema Statističkom zavodu EU (EUROSTAT) i Statističkoj diviziji UN-a (UNSD).

Takođe, podaci iz realizacije Programa monitoringa predstavljaju osnovu za uvođenje sistema nacionalnih indikatora životne sredine, u skladu sa standardnom tipologijom Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA). Riječ je o tzv. DPSIR sistemu indikatora za izvještavanje o problemima životne sredine, odnosno indikatorima uzroka, pritiska, stanja, uticaja i odgovora na životnu sredinu (DPSIR-Diving Forces, Pressures, State, Impact, Response). Upotreba sistema indikatora usklađenih sa normama evropske prakse predstavlja osnov kvalitetne razmjene podataka i izrade izvještaja o stanju životne sredine, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

Rezultati monitoringa životne sredine će poslužiti u definisanju preporuka i mjera koje treba sprovesti u narednom periodu u cilju poboljšanja stanja. Jasno je da monitoring životne sredine tako postaje važan faktor u planiranju politike zaštite životne sredine, kao i pokazatelj potrebe ugradnje principa i načela zaštite životne sredine u razvojne i strateške dokumente drugih sektorskih politika kao što je industrija, poljoprivreda, energetika i drugi.

Sredstva za realizaciju programa monitoringa životne sredine za 2013.godinu

---

U Tabeli 1. prikazana su finansijska sredstva opredijeljena za realizaciju pojedinačnih programa iz oblasti zaštite životne sredine.

Tabela 1.   *Finansijska sredstva za realizaciju pojedinačnih programa iz oblasti zaštite životne sredine*

PROGRAM	IZNOS (€)
Kvalitet vazduha	165 000 €
Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu	29 500 €
Stanje ekosistema priobalnog mora Crne Gore	45 000 €
Stanje biodiverziteta	10 000 €
Buka u životnoj sredini	6 000 €
UKUPNO	255 500 €

PROGRAM MONITORINGA VAZDUHA

Program monitoringa vazduha je usklađen sa Uredbom o uspostavljanju mreže mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha ("Sl. list CG", br. 44/10 i 13/11). Ovom Uredbom su definisani polutanti čija koncentracija treba da se mjeri kontinuirano na automatskim stacionarnim stanicama u skladu sa uspostavljenim zonama kvaliteta vazduha (Tabela 2).

Tabela 2. Mjerna mjesta i parametri

Mjerno mjesto	Zona	Vrsta mjernog mjesta	Zagađujuće materije mjerene zbog zaštite zdravlja ljudi	Zagađujuće materije mjerene zbog zaštite vegetacije
Tivat	Zona održavanja	UB	NO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5}	
Bar	Južna zona	UB	NO ₂ , SO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren, O ₃ , CO, benzen	
Pljevlja	Sjeverna zona	UB	SO ₂ , NO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren	
Gradina	Sjeverna zona	SB	O ₃	NO _x , SO ₂ , isparljiva organska jedinjenja
Golubovci	Južna zona	SB	O ₃	NO _x , SO ₂ , isparljiva organska jedinjenja
Nikšić	Južna zona	UB	NO ₂ , SO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren, O ₃ , CO, benzen	
Podgorica	Južna zona	UT	NO ₂ , PM ₁₀ , CO, benzen, benzo(a)piren, olovo	

Realizacija programa praćenja kvaliteta vazduha uspostavljena je na osnovu Uredbe o povjeravanju dijela poslova iz nadležnosti Agencije za zaštitu životne sredine Crne Gore JU Centru za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore ("Službeni list CG" br 62/11).

Centar za ekotoksikološka ispitivanja ima akreditaciju od NAT-a za referentne metode propisane Pravilnikom o načinu i uslovima praćenja kvaliteta vazduha („Sl. list CG“, br. 21/11), i na osnovu toga izdatu dozvolu od strane Agencije. Akreditovanje od strane NAT-a obavlja se u odnosu na referentne metode i uz testiranje uređaja i opreme za praćenje kvaliteta vazduha po standardu EN ISO 17025, validaciju referentnih metoda i verifikaciju akreditacija izdatih od stranih akreditacionih tijela.

Praćenje kvaliteta vazduha na EMEP stanici na Žabljaku je u nadležnosti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju.

PROGRAM MONITORINGA ZEMLJIŠTA

Program ispitivanja sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu urađen je u skladu sa Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08), Zakonom o poljoprivrednom zemljištu ("Sl. list RCG", br. 15/92, 59/92, 27/94) i Pravilnikom o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje ("Sl. list RCG", br.18/97) i usklađuje se sa zahtjevima Evropske agencije za zaštitu životne sredine iz Kopenhagena.

Cilj Programa je utvrđivanje sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu kao segmentu životne sredine (u neposrednoj blizini deponija, trafostanica, saobraćajnica, industrijskih zona, aerodroma, kao i u naseljenim mjestima sa posebnim akcentom na dječija igrališta i parkove), radi preduzimanja mjera njegove zaštite, očuvanja i poboljšanja.

Opasne i štetne neorganske materije su: kadmijum (Cd), olovo (Pb), živa (Hg), arsen (As), hrom (Cr), nikal (Ni), fluor (F), bakar (Cu), cink (Zn), bor (B), kobalt (Co) i molibden (Mo).

Toksične i kancerogene organske materije su: policiklični aromatični ugljovodonici (PAH), polihlorovani bifenili i trifenili (PCBs i PTCs) za svaki od kongenera (28, 52, 101, 118, 138, 153 i 180), organokalajna jedinjenja (TBT, TMT) i pesticidi.

Ovaj program će se sprovoditi na 35 mjernih mjesta sa ukupno 35 uzoraka. U ispitivanim uzorcima vršice se analize opasnih i štetnih neorganskih materija, toksičnih i kancerogenih organskih materija.

Metodologija uzorkovanja zemljišta je u skladu sa članom 7 stav 2 Pravilnika o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje ("Sl. list RCG", br.18/97). Analiza uzorka zemljišta obuhvata određivanje sljedećih parametara:

Tabela 3. Opasne i štetne neorganske materije u zemljištu (član 3 Pravilnika)

Opasne i štetne neorganske materije											
kadmi jum (Cd)	olovo (Pb)	arsen (As)	nikal (Ni)	bakar (Cu)	kobalt (Co)	živa (Hg)	hrom (Cr)	fluor (F)	cink (Zn)	bor (B)	molibden (Mo)

Tabela 4. Toksične i kancerogene organske materije u zemljištu (član 4 i 5 Pravilnika)

Toksične i kancerogene organske materije policiklični aromatični ugljovodonici (PAH)	Polihlorovani bifenili i trifenili (PCBs i PTCs)	Organokalajna jedinjenja (TBT, TMT)	pesticidi
	za svaki od kongenera (28, 52, 101, 118, 138, 153 i 180),		

Dioksini i furani

Imajući u vidu da je Crna Gora ratifikovala Stokholmsku konvenciju o dugotrajnim organskim zagađivačima (POPs) neophodno je u analizu određenih uzoraka zemljišta uključiti sve organske komponente koje su na POPs listi.

Programom su obuhvaćena najnaseljenija mjesta u Crnoj Gori u kojima su identifikovane karakteristične lokacije, a u skladu sa Pravilnikom o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje, sa kojih će se vršiti uzorkovanje.

Lokacije i vrste ispitivanja su navedene u tabeli 5 kako slijedi:

Tabela 5. Lokacije i vrste ispitivanja zemljišta

Naselje	Mjerna mjesta	Broj uzoraka	Opasne i štetne materije	Toksične i kancerogene materije	Dioksini i furani
Podgorica	Donja Gorica,	1	X	X	/
	Ćemovsko polje,	1	X	X	/
	Srpska,	1	X	X	/
	Trafostanice (Tološi, Zagorič),	2x1	/	X X	X X
	Dječije igralište (Njegošev park)	1	X	X	X
Berane	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	/	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored Industrijske zone	1	X	X	/
	Trafostanice (dvije)	2x1	/	X X	X X
Pljevlja	Komini	1	X	X	/
	Jalovište TE	1	X	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice prema Đurđevića Tari (Vilići)	1	X	X	X
	Trafostanice (tri)	3x1	/	X X X	X X X
	Dječije igralište	1	X	X	
	Gradac	1	X	X	X
Bijelo Polje	Poljoprivredno zemljište pored gradske deponije	1	X	X	X
Kolašin	Trebaljevo	1	X	X	/
Tivat	Tivatsko polje	1	X	X	
	Trafostanica	1	/		X
	Dječije igralište	1	X	X	X
	Konventorska stanica	1	X	X	X
Nikšić	Deponija Željezare	1	X	X	/
	Rubeža	1	X	X	X
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	X	X	X
	Dječije igralište	1	X	X	X
	Vir Golija-Latično	1	X	X	/
Ulcinj	Ulcinjско polje	1	X	X	/
	Trafostanice (dvije)	2x1	/	X X	X X
Žabljak	Poljoprivredno zemljište pored gradske deponije	1	X	X	X
	Obala jezera	1	X	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	X	X	/
Mojkovac	Rudnik Brskovo	1	X	X	X

Izveštavanje o rezultatima ispitivanja sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu vrši se na godišnjem nivou.

Izveštaji moraju da sadrže detaljnu analizu podataka sa jasnim komentarom ocjene stepena zagađenosti zemljišta, mogućih izvora zagađenja i prijedlogom mjera za smanjenje zagađivanja i poboljšanja kvaliteta zemljišta.

Godišnji izveštaj o realizaciji Programa ispitivanja sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu dostavlja se Agenciji za zaštitu životne sredine do 1. marta 2014. godine. Na osnovu pomenutog izveštaja priprema se Informacija o stanju životne sredine za oblast zemljišta.

PROGRAM MONITORINGA STANJA EKOSISTEMA PRIOBALNOG MORA CRNE GORE

Program monitoringa stanja ekosistema priobalnog mora Crne Gore je programski i metodološki usklađen sa zahtjevima nacionalnih propisa: Zakona o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08), Zakona o vodama ("Sl. list RCG", br.27/07), Uredbe o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda ("Sl. list RCG", br. 02/07), zahtjevima relevantnih EU direktiva, Vodičem Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA) o tranzicionim, priobalnim i morskim vodama (Eurowaternet technical guidelines), i pratećim uputstvima za izvještavanje (WISE-SoE Reporting on Transitional, Coastal and Marine Waters), kao i zahtjevima MEDPOL programa koji se realizuje po osnovu ispunjavanja obaveza iz Konvencije o zaštiti morske sredine i priobalnog područja Sredozemlja - Barselonske konvencije i pratećeg Protokola o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja iz kopnenih izvora i kopnenih aktivnosti (LBS protokol).

S obzirom na zahtjeve EEA, Barselonske konvencije i LBS protokola, sveobuhvatni Program praćenja stanja ekosistema priobalnog mora zasniva se na ocjeni stanja morskog biodiverziteta, polazeći od analize bioloških i hemijskih indikatora zagađenja. Na osnovu tako sprovedenog monitoringa daje se ocjena ekološkog statusa morskog ekosistema i planiraju se mjere za smanjenje pritiska na živi svijet mora. Realizacijom ovog programa stiču se osnovni preduslovi za izvještavanje o stanju ekosistema priobalnog mora Crne Gore prema Evropskoj Agenciji za zaštitu životne sredine i Koordinacionoj jedinici Mediteranskog akcionog plana (UNEP/MAP) koja je zadužena za nadzor nad implementacijom Barselonske konvencije.

Program monitoringa stanja ekosistema priobalnog mora Crne Gore čine sljedeći komplementarni programi:

- Program praćenja kvaliteta obalnih, tranzicionih (bočatnih) i morskih voda
- Program praćenja eutrofikacije
- Program praćenja bioloških i ekoloških indikatora
  - a. Određivanje bioindikatora
  - b. Određivanje biomarkera zagađenja životne sredine
  - c. Određivanje bioloških efekata na zagađenje
- Program praćenja kvaliteta voda za marikulturu
- Program praćenja kvaliteta vode i sedimenta HOT SPOT-ova
- Program praćenja unosa pritokama
- Program praćenja unosa efluentima

I Program praćenja kvaliteta obalnih, tranzicionih (bočatnih) i morskih voda

Tabela 6. Program praćenja kvaliteta obalnih, tranzicionih (bočatnih) i morskih voda (OTM)

Lokacija stanice	Dubina	Parametri	Frekvencija uzorkovanja
Ulcinj	0 - 10m i dno	Temperatura vode, pH, providnost, salinitet, ortofosfati, ukupni fosfor, ukupni azot, silikati, rastvorljivi kiseonik, zasićenje kiseonikom, nitrati, nitriti, amonijak, odnos nitrati/ortofosfati, odnos ukupni azot/ukupni fosfor, hlorofil-a.	jednom mjesečno
Bar			
Budva			
Mamula			
Herceg Novi			
Tivat			
Risan			
Kotor			

Period istraživanja je april - novembar 2013. godine.

II Program praćenja eutrofikacije

Tabela 7. Program praćenja eutrofikacije

Lokacija stanice	Dubina	Parametri	Frekvencija uzorkovanja
Ulcinj	0 - 10 m i dno	Temperatura vode, pH, providnost, salinitet, ortofosfati, ukupni fosfor, ukupni azot, silikati, rastvorljivi kiseonik, zasićenje kiseonikom, nitrati, nitriti, amonijak, hlorofil-a, TRIX indeks, kvalitativna i kvantitativna analiza fitoplanktonskih grupa i vrsta.	jednom mjesečno
Bar			
Budva			
Kotor			
Dobrota IBM			
Sveta Neđelja			
Luštica			
Herceg Novi			
Igalo			
Tivat			
Risan			
Bojana			

Period istraživanja je april - septembar 2013. godine.

III Program praćenja bioloških indikatora i bioloških efekata na zagađenje

a) Određivanje bioindikatora

Analiza fitobentosa:

1. Sastav, zastupljenost i brojnost - pokrovnost bentosa (*Posidonia oceanica*)

2. Monitoring alohtonih (stranih) vrsta npr. *Caulerpa racemosa*.

Analiza zoobentosa:

1. Sastav, zastupljenost dominantnih vrsta i brojnost zoobentosa:

Period istraživanja: februar, april, jul i oktobar 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: jednom mjesečno

Broj pozicija/transekata: 5

Transekti: Dobrota, Krašići, Kamenovo, Bar, Stari Ulcinj

b) Određivanje bioindikatora zagađenja sredine

1. Određivanje metalotioneina u dagnji *Mytilus galloprovincialis*;
2. Određivanje AchE test;
3. Određivanje mikronukleoznog testa;
4. Comet test na *Mytilus galloprovincialis* - procjena genotoksičnog zagađenja

Period istraživanja: mart i septembar 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: jednom mjesečno

Broj pozicija/transekata: 2

Transekti: Dobrota i brodogradilište "Bijela"

c) Određivanje bioloških efekata na zagađenje:

Fiziološka i ekotoksikološka ispitivanja uticaja efekata polutanata na dagnju *Mytilus galloprovincialis*.

Period istraživanja: tokom 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: jednom mjesečno

Broj pozicija/transekata: 5

Transekti: Dobrota, Stoliv, Orahovac, Bijela, Tivat

Parametri: teški metali (Cd, Hg, Cu, Ni, Fe, Mn, Pb, Zn, Cr, As, Sn, Co), organski polutanti (TBT i TMT, POPs (Aldrin, dieldrin, endrin, DDT, DDE, Heptahlor, HCB, Toxafen, Mirex, PCBs, dioksini i furani, organohlorni pesticidi, PAHs, hlorbenzeni, hlorfenoli)

Napomena: U ovom potprogramu moraju biti navedene prosječna dužina i prosječna širina jedinki koje se ispituju, koje tkivo se ispituje kao i broj jedinki korišćenih za gore pomenute analize.

IV Program praćenja kvaliteta voda za marikulturu

Ispitivanje kvaliteta voda za marikulturu

Period istraživanja: april - septembar 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: jednom mjesečno

Broj pozicija/transekata: 3 (Dobrota, Orahovac, Sv. Nedelja)

Parametri: temperatura vode, PH, providnost, salinitet, ortofosfati, ukupni fosfor, ukupni azot, silikati, rastvorljivi kiseonik, zasićenje kiseonikom, nitrati, nitriti, amonijak, hlorofil-a, totalne koliformne bakterije, totalne fekalne bakterije, enterokoke i E.coli, kvalitativna i kvantitativna analiza fitoplanktonskih grupa i vrsta.

V Program Praćenja kvaliteta vode i sedimenta HOT SPOT-ova

Tabela 8. Monitoring vode i sedimenta hot spot - ova

LOKACIJA STANICA	TIP STANICE	MATRIX	PARAMETRI
Brodogradilište Bijela	Hot spot	Voda, sediment	Cd, Hg, Cu, Ni, Fe, Mn, Pb, Zn, Cr, As, TBT i TMT, POPs (Aldrin, dieldrin, endrin, DDT, DDE, Heptahlor, HCB, Toxafen, Mirex, PCBs, dioksini i furani), organohlorni pesticidi, PAHs, hlorbenzeni, hlorfenoli, mineralna ulja naftnog porijekla i granulometrijska analiza sedimenta
Barski zaliv	Hot spot	Voda, sediment	
Porto Montenegro	Hot spot	Voda, sediment	
Ada Bojana	Tranziciona, senzitivno područje	Voda, sediment	
Luštica - Dobra luka	Referentna	Voda, sediment	

Period istaživanja: tokom 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: 2 uzorka godišnje

Napomena: Pri svakom uzorkovanju potrebno je navesti sa koje dubine je uzet uzorak vode i uzorak sedimenta. Za sediment je kod uzetog uzorka bitno navesti površinu sedimenta i dno sedimenta u centimetrima (cm), odnosno debljinu uzetog uzorka.

VI Program praćenja unosa pritokama

Monitoring unosa pritokama: rijekom Bojanom i rijekom Sutorinom

Tabela 9. Monitoring unosa pritokama: rijekom Bojanom i rijekom Sutorinom

Lokacija stanice	Tip stanice	Matriks	Frekvencija uzorkovanja
Fraskanjel	Unos rijekama	Voda	jednom godišnje
Ada Bojana			
Rijeka Sutorina			

Period istraživanja: jednom godišnje tokom 2013. godine

Parametri:

- Opšti hemizam
- Toksikologija
- Mikrobiologija
- Proticaj

Napomena: Na svakoj stanici evidentiraće se ostali potrebni parametri kao što su: datum, organoleptičke osobine, hidrološki podaci, dubina sa koje je uzet uzorak i proticaj.

Objašnjenje:

- opšti hemizam (temperatura vode i vazduha, pH, salinitet, providnost, suspendovane materije, O₂, % zasićenosti, BPK₅, NO₂, NO₃, NH₄, o-PO₄, Si, totalni organski C, totalni N, totalni P, deterdženti;
- toksikologija (TM (Fe, Mn, Cd, Hg, Cu, Ni, Pb, Zn, Cr, As, Sn) - TBT i TMT), POPs (aldrin, dieldrin, endrin, DDD, DDE, heptahlor, HCB, toxafen, mirex, PCBs, dioksini i furani), Lindan

(α,β,γ -HCH), aldrin, endrin, heptachlor, endosulfan, organohlorni pesticidi, PAH-s, hlorbenzeni i hlorfenoli), mineralna ulja naftnog porijekla).

- mikrobiologija (totalne koli bakterije, totalne fekalne bakterije, aerobne mezofilne bakterije).
- proticaj

Stanica na Sutorini će mjeriti parametre u periodu riječnog protoka.

VI Program praćenja unosa efluentima

Tabela 10. Monitoring unosa efluentima

LOKACIJA STANICE	TIP STANICE	MATRIKS
Ulcinj	Unos efluentima	Komunalne vode
Bar	Unos efluentima	Komunalne vode
Budva	Unos efluentima	Komunalne vode
Herceg Novi	Unos efluentima	Komunalne vode
Tivat	Unos efluentima	Komunalne vode
Kotor	Unos efluentima	Komunalne vode

Period istraživanja: tokom 2013. godine

Frekvencija uzorkovanja: jednom godišnje

Parametri:

- fizičko-hemijske osobine: temperatura vode, proticaj, pH, elektroprovodljivost, suspendovane materije, O_2 , % zasićenosti, BPK_5 , NO_2 , NO_3 , NH_4 , $o-PO_4$, MPAS, fenoli, totalne koliformne bakterije, totalne fekalne bakterije, proticaj.
- toksikanti: TM (Cd, Hg, Cu, Ni, Pb, Zn, Cr, As, Sv, Sn- TBT i TMT), POPs (Aldrin, dieldrin, endrin, DDT, DDE, Heptachlor, HCB, Toxafen, Mirex, PCBs, dioksini i furani), organohlorni pesticidi, PAH-s, hlorbenzeni i hlorfenoli, mineralna ulja naftnog porijekla.

Godišnji izvještaj, pored navedenog, treba da sadrži:

- Precizne GPS koordinate za svako mjerno mjesto, tačan datum i sat kad je urađena svaka pojedinačna analiza kao i međunarodno priznatu metodu kojom su vršene analize za svaki parametar;
- Detaljnu ekspertsku analizu podataka sa ocjenom ekološkog statusa morskog ekosistema i mogućih izvora i uzroka zagađivanja;
- Prijedlog mjera za smanjenje evidentiranih pritisaka na živi svijet mora, smanjenje zagađivanja iz ustanovljenih izvora zagađivanja, kao i prijedlog mjera za poboljšanje stanja morskog ekosistema u skladu sa prethodno navedenim relevantnim zahtjevima evropske Agencije za životnu sredinu (EEA) i kriterijumima za sprovođenje MEDPOL programa.

PROGRAM MONITORINGA STANJA BIODIVERZITETA

Biodiverzitet predstavlja raznovrsnost živog svijeta. Posmatra se sa aspekta raznovrsnosti vrsta (životinja, biljaka, gljiva i mikroorganizama), raznovrsnosti staništa (šume, livade, močvare) i genetske raznovrsnosti. Biološku raznovrsnost smanjuju skoro sve ljudske djelatnosti (industrijalizacija, turizam, saobraćaj, šumarstvo itd.), pa je iz tog razloga neophodno predvidjeti, pratiti i spriječiti uzroke nestajanja biološke raznovrsnosti na određenom području. Zaštita biodiverziteta ostvaruje se putem praćenja stanja ugroženosti vrsta i staništa.

Praćenje stanja biodiverziteta predstavlja njegovo očuvanje, unaprjeđenje i zaštitu, a usmjeren je na praćenje najreprezentativnijih vrsta i staništa od međunarodnog i nacionalnog značaja. Uvid u postojeće stanje biodiverziteta ostvaruje se putem praćenja stanja ugroženosti vrsta i staništa, što je preduslov za adekvatnu zaštitu i djelovanje.

Na globalnom nivou, politika zaštite biodiverziteta proizilazi iz Konvencije o biološkoj raznovrsnosti koju je Crna Gora preuzela sukcesijom nakon sticanja nezavisnosti. Na X Konferenciji strana ugovornica Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, održanoj u Nagoji, Japan, u oktobru 2010. godine postignut je dogovor o implementaciji Globalne strategije protiv gubitka biodiverziteta, sa paketom mjera koje za cilj imaju obezbjeđivanje zaštite i održivog korišćenja ekosistema. Strategija će se implementirati na bazi 20 ciljeva koji su planirani da se ispune do 2020. godine od strane zemalja potpisnica konvencije. Takođe, Evropska unija je usvojila u junu 2011. godine EU strategiju zaštite biodiverziteta do 2020. godine. Praćenje stanja biodiverziteta je prepoznato kao jedna od neophodnih aktivnosti u cilju, kako praćenja efikasnosti primjene definisanih mjera, tako i evaluacije uticaja i glavnih pritisaka na živi svijet. S tim u vezi, realizacija programa Praćenja stanja biodiverziteta predstavlja važnu zakonodavnu obavezu kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

U Crnoj Gori obaveza praćenja stanja svih segmenata životne sredine proističe iz Zakona o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08, član 32) dok obaveza praćenja stanja očuvanosti prirode proističe iz Zakona o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 51/08). Shodno Zakonu o zaštiti prirode Program monitoringa očuvanosti prirode naročito obuhvata:

- praćenje i ocjenu stanja divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva, njihovih staništa, stanišnih tipova, ekološki značajnih područja, ekosistema, ekološke mreže, kao i tipova predjela;
- praćenje stanja zaštićenih prirodnih dobara;
- druge elemente od značaja za praćenje stanja očuvanosti prirode.

Nacionalno zakonodavstvo

- Zakon o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 48/08);
- Zakon o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 51/08);
- Pravilnik o vrstama i kriterijumima za određivanje stanišnih tipova, načinu izrade karte staništa, načinu praćenja stanja i ugroženosti staništa, sadržaju godišnjeg izvještaja, mjerama zaštite i očuvanja stanišnih tipova ("Sl. list CG", br. 80/08);
- Pravilnik o bližem sadržaju godišnjeg programa monitoringa stanja očuvanosti prirode i uslovima koje mora da ispunjava pravno lice koje vrši monitoring ("Sl. list CG", br. 35/10);

Tabela 11. Multilateralni ugovori

Red.br.	Naziv multilateralnog sporazuma	status	Br. "Sl. lista"
1.	Konvencija o biološkoj raznovrsnosti	Preuzeta sukcesijom	"Sl.list SRJ", br.011/01-28
2.	Kartagena Protokol o biološkoj sigurnosti	Preuzet sukcesijom	"Sl.list SCG", br.016/05-40
3.	Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija)	potvrđena	"Sl.list CG", br.006/08-147
4.	Konvencija o zaštiti evropskih divljači i prirodnih staništa (Bernska konvencija)	potvrđena	"Sl.list CG", br. 7, od 8. decembra 2008. g.
5.	Konvencija o vlažnim područjima (Ramsar Konvencija)	Preuzeta sukcesijom	"Sl.list SRJ", br.009/77-675
6.	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine	Preuzeta sukcesijom	"Sl.list SRJ", br.056/74-1771
7.	Evropska Konvencija o predjelima	potvrđena	"Sl.list CG", br.006/08-135
8.	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama flore i faune (CITES Konvencija)	Preuzeta sukcesijom	"Sl.list SRJ", br.011/01-3
9.	Konvencija Ujedinjenih Nacija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi	potvrđena	"Sl.list RCG", br.017/07-12
10.	Sporazum o zaštiti kitova Cetacea u Crnom moru, Sredozemnom moru i susjednom atlantskom području-Accobams	potvrđena	"Sl.list CG", br.7, od 8. decembra 2008. g.
11.	Protokol o područjima pod posebnom zaštitom i biodiverzitetu Sredozemlja	potvrđena	"Sl.list RCG", br.64/07
12.	Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih migratornih ptica močvarica (AEWA)	potvrđen	"Sl. list Crne Gore - Medjunarodni ugovori", br. 01/2011
13.	Sporazum o zaštiti šišmiša u Evropi (EUROBATS)	potvrđen	"Sl list Crne Gore-Medjunarodni ugovori", br. 16/10

Tabela 12. Lokaliteti koji će se pratiti programom monitoringa biodiverziteta za 2013. godinu

Naziv područja	Obrazloženje
Rijeka Morača (Zlatica, Raslovići, Milunovići, Andrijevo)	U Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine ("Sl. list Crne Gore", br. 24/08) područje preporučeno za zaštitu u kategoriji "Spomenici prirode i predijeli posebnih prirodnih odlika" (Platije);
Komarnica	Emerald područje, IPA (Važno stanište za biljke);
Kanjon rijeke Mrtvice	U Izmjenama i dopunama Prostornog plana Crne Gore do 2020. u tački C2.9.2-4 područje preporučeno za zaštitu kao "Spomenik prirode ili predio posebnih prirodnih odlika", EMERALD područje, Važno stanište za biljke (IPA);
Rijeka Lim sa pritokama (Komarača, Murinska rijeka, Vrelo, Bradavec, Babinopoljska rijeka, Trepačka rijeka)	Emerald područje, Važno stanište za biljke (IPA);

Podaci o ocjeni stanja područja, ocjeni stanja populacija vrsta važnih sa aspekta zaštite, ocjeni stanja i distribuciji staništa poslužiće za definisanje stava o opravdanosti preporuke za stavljanje pod zaštitu određenih područja. Takođe, podaci će biti prikupljeni u skladu sa Standardnom metodologijom prikupljanja podataka (Standard data form) koja predstavlja metodologiju izvještavanja za ekološku mrežu Natura 2000 i prikupljeni podaci će se koristiti i za popunjavanje baze podataka Natura 2000. U odnosu na planirane aktivnosti po pitanju izgradnje energetskih infrastrukturnih objekata u Crnoj Gori za 2013. godinu, Programom monitoringa biodiverziteta za 2013. godinu obuhvaćene su prioritetne lokacije na kojima su planirani navedeni projekti u cilju obezbjeđivanja adekvatnih podataka neophodnih za proces donošenja odluka u postupcima procjene uticaja na životnu sredinu.

Tabela 13: Sadržaj izvještaja o stanju biodiverziteta

Sadržaj izvještaja	Podaci
- Ocjena stanja područja	1) geografske koordinate 2) površina koju zauzima (zaštićeno) područje 3) granice (zaštićenog) područja 4) dozvoljene aktivnosti za pojedine zone 5) uticaj abiotičkih i biotičkih faktora u pojedinim zonama 6) struktura i sastav biocenoza u pojedinim zonama 7) sprovođenje mjera zaštite 8) praćenje evidencije broja posjetilaca u zaštićenim prirodnim dobrima (nacionalni parkovi).
- Ocjena gustine i distribucije indikatorskih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva	1) geografske koordinate vrste – populacije 2) sastav i struktura populacija
- Spisak, gustina, distribucija i brojnost invazivnih alohtonih vrsta	3) površina područja koju zauzimaju pojedine vrste/populacije 4) brojnost i očuvanost populacija
- Stanje populacije zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva	5) koridori sa drugim populacijama iste vrste 6) promjene ekoloških faktora na staništima različitih populacija

- Stanje populacije divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva od interesa za EU, u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima	7) konzervacijski status vrsta (nacionalni i internacionalni).
- Zastupljenost ugroženih i rijetkih stanišnih tipova od interesa za Crnu Goru na datim područjima	1) geografske koordinate
- Stanje područja u ekološkoj mreži (NATURA 2000, EMERALD)	2) površina područja
- Ocjena stanja ekološki značajnih lokaliteta, ekosistema (prirodnih i poluprirodnih), nezaštićenih prirodnih dobara u kojima se odvijaju razvojni ciklusi indikatorskih vrsta na teritorijama navedenih područja	3) analiza uticaja i promjena abiotičkih i biotičkih faktora u datom području metodom bioindikacije
	4) očuvanost staništa i ekosistema
	5) promjena površina
	6) sastav i struktura staništa i ekosistema;
	7) konzervacijski status vrsta (nacionalni i internacionalni).
- praćenje i ocjena stanja predjela izuzetnih odlika	1) geografske koordinate;
	2) sastav, struktura i očuvanost prisutnih ekosistema;
	3) sastav i struktura kulturnih elemenata;
	4) promjena ekoloških faktora u predjelu metodom bioindikacije i
	5) promjena površine.
- Ocjena uticaja klimatskih promjena na biodiverzitet na datim područjima	
- Identifikacija, analiza i procjena uticaja sektorskih pritisaka na datim područjima, kao i glavnih prijetnji i uzroka promjena na praćenim stanicama	
- praćenje cjelovitosti prirodnih i poluprirodnih ekosistema	
- praćenje populacija ptica na poljoprivrednim površinama	
- praćenje stanja suvih stabala u šumama	
- Prijedlog mjera koje je neophodno sprovesti za efikasniju zaštitu područja ili popravljjanje i očuvanje postojećeg stanja datog područja	

PROGRAM MONITORINGA BUKE U ŽIVOTNOJ SREDINI

Program mjerenja buke izrađen je u skladu sa Zakonom o zaštiti od buke u životnoj sredini („Sl.list CG“, br. 28/2011).

Mjerenje nivoa buke u životnoj sredini mogu da vrše domaća i strana pravna lica i preduzetnici, na osnovu dozvole koju izdaje Agencija, ukoliko su registrovani u organu nadležnom za registrovanje privrednih subjekata, odnosno u odgovarajućem registru nadležnog organa matične države stranog pravnog lica ili preduzetnika, koji su akreditovani prema standardu MEST ISO/IEC 17025.

Donacijom Evropske komisije Agencija za zaštitu životne sredine postala je vlasnik savremene opreme koja omogućava kontinuirano praćenje nivoa buke u životnoj sredini, sa sledećim karakteristikama:

- Aparat za mjerenje buke "Nor 140 sound analyser", Norsonic
- IEC61672-1, Klase 1, Grupe x
- Usklađen sa IEC 61260
- Usklađen sa IEC 60651 tip 1
- Usklađen sa IEC 60804 tip 1
- Nacionalni standardi: DIN 45677 (1997), ANSI S1.4 -1983, ANSI S1.4A-1985, tip1 i ANSI S1.43 – 1997, tip1
- Mjerni opseg: 0,3 μ V do 7V(RMS) u jednom opsegu korespondira od 10 dB do 137 dB sa osjetljivošću mikrofona od 50 mV/Pa
- Maksimalni pik (vrijednost) ± 10 V korespondira do 140 dB

Izvršiocu usluga realizacije Programa monitoringa buke u životnoj sredini ustupiće se pomenuta oprema.

Mjerenje buke u životnoj sredini je potrebno vršiti kontinuirano u trajanju od sedam dana, dva puta godišnje, kako je prikazano u Tabeli 14:

Tabela 14: Mjerna mjesta i vrijeme mjerenja buke u prvom i drugom ciklusu

Grad	Mjerno mjesto	Vrijeme mjerenja
Ulcinj	Stambeni dio	mart - avgust
Podgorica	Stari aerodrom – stambeni dio	mart - septembar
	Stambeni dio uz obilaznicu	jun - septembar
Budva	Stambeni dio	avgust - decembar
Petrovac	Stambeni dio	april - jul
Kotor	Stari grad	maj - avgust
Žabljak	Centar	april - septembar
Nikšić	Centar	mart - oktobar
Bijelo Polje	Centar	jun - oktobar
Berane	Centar	jun - oktobar
Kolašin	Centar	februar - novembar
Mojkovac	Centar	februar - novembar

POJMOVNIK

AMONIJAK (NH₃) – bezbojan, zagušljiv, otrovan gas, oštrog mirisa. Udisanje i vrlo malih količina izaziva kašalj, a djeluje nadražujuće na sluzokožu i oči. Nastaje truljenjem organskih materija koje sadrže azot.

ARSEN (As) – element V grupe periodnog sistema. Normalan je sastojak zemljišta (od 0- 40 ppm). Smatra se da slobodni arsen nije otrovan već samo njegova jedinjenja.

AZOTNI OKSID – azot-dioksid (NO₂) je crvenosmeđi, zagušljiv gas, karakterističnog mirisa. Nastaje prirodnim procesima, sagorijevanjem fosilnih goriva i pri nekim industrijskim procesima. Izaziva povećanu frekvenciju respiratornih jedinjenja, a smatra se da može izazvati i neke vrste kancera. Azot-dioksid u atmosferi ostaje kratko. Azot-monoksid (NO) nastaje u prirodi kao rezultat mikrobiološke aktivnosti. Oslobađa se i sagorijevanjem fosilnih goriva, pri proizvodnji azotne kiseline i drugim tehnološkim procesima. Može da reaguje sa ozonom (O₃), smanjujući tako njegovu koncentraciju.

BAKAR (Cu) – hemijski element koji se u zemljištu nalazi u količini od 5 do 100 ppm ali, ekološki aktivnog bakra ima oko 0,2-2 ppm, dok ga u vodi ima 10 puta manje.

BIOAKUMULACIJA – sposobnost organizama da nakupljaju određene hemijske materije u pojedinim tkivima svoga tijela.

BIOINDIKATORI – biljne i životinjske vrste koje svojim prisustvom i karakteristikama ukazuju na osobine prostora u kome se nalaze. Njihovo prisustvo u određenim staništima ukazuje da taj faktor varira u tačno određenim granicama.

CINK (Zn) – je metal, zastupljen u zemljinoj kori u količini od 75 ppm u obliku minerala

EUTROFIKACIJA – proces povećavanja biološke produkcije živog svijeta usljed povećanog priliva hranljivih materija njihovim spiranjem sa okolnih terena ili putem padavina

FENOLI – organska aromatska jedinjenja koja sadrže hidroksilne grupe direktno vezane za benzenov prsten. Imaju jak miris, veoma su otrovni i ubijaju ćelije s kojima dođu u kontakt. U vodenom rastvoru reaguju kiselo. Javljaju se u otpadnim vodama hemijske industrije. Prisustvo fenola, zbog baktericidnog djelovanja, onemogućava proces biološke razgradnje organskih materija u vodi

FITOBENTOS – cjelokupnost biljnih organizama koji svoj životni ciklus provode na dnu vodenog bazena. Neke biljke su pričvršćene za podlogu, među njima najbrojnije su alge. Bentosnoj zajednici pripadaju i biljke koje nisu sesilne, već se kao slobodne nalaze na dnu.

FITOPLANKTON – biljke koje pasivno lebde u vodenoj masi. Najčešće su veoma sitne, mikroskopskih dimenzija i jednoćelijske, među kojima su najznačajnije alge.

FLUORIDI – soli fluorovodonične kiseline (HF), odnosno jedinjenja metala sa fluorom. Ulaze u atmosferu kao čvrsta ili kao gasovita jedinjenja. Fluoridi su kumulativni otrovi za biljke i životinje

IMISIJA – sva zagađenja životne sredine nastala prirodnim putem ili djelovanjem čovjeka mjerena na određenoj udaljenosti od izvora zagađenja

EMISIJA – sva zagađenja životne sredine nastala prirodnim putem ili djelovanjem čovjeka mjerena na izvoru zagađenja

KADMIJUM (Cd) – hemijski element koji je dosta rijedak u prirodi. Ima ga u otpadnim vodama iz rudnika. Ima tendenciju akumulacije u organizmu.

KOBALT (Co) – srebrnasto bijeli metal koji se u prirodi nalazi u jedinjenjima sa arsenom. Jedinjenja kobalta lokalno izazivaju dermatitis i senzibilnost kože, a izazivaju i pulmonarne, hematološke i digestivne promjene. Potencijalni je kancerogen.

MANGAN (Mn) – biogeni element koji učestvuje u oksido-redukcionim procesima.

OLOVO (Pb) – hemijski element koji spada u teške metala. Kao zagađujuća materija u životnoj sredini, najčešće se javlja iz 3 izvora: iz benzina, prilikom sagorijevanja u motorima sa unutrašnjim sagorijevanjem, iz fabričkih dimnjaka hemijske industrije boja, prerade ruda i raznih pesticida. Olovo je veoma stimulativan otrov, pa unošenje i najmanjih količina njegovih soli sa hranom ugrožava životne funkcije organizma. Izaziva smanjenje broja eritrocita.

PAH – policiklični aromatični ugljovodonici koji nastaju pod dejstvom UV sunčevog zračenja u prisustvu kiseonika, ugljovodonika, azotdioksida, a koji su toksičniji od svake supstance koja učestvuje u njegovoj sintezi. Karakteristično je njegovo toksično dejstvo na žive organizme.

pH VRIJEDNOST – negativan logaritam koncentracije vodonikovih jona u nekom rastvoru. Služi kao mjera za kiselost odnosno bazičnost vodenih rastvora. Neutralni rastvori imaju pH 7, kiseli ispod 7, a bazni od 7-14.

POLIHLORBIFENILI – hemijska jedinjenja koja se široko primjenjuju u industriji boja, kao komponente pesticida, dodaci materijalima za izgradnju silosa itd. Slabo se rastvaraju u vodi i zato se veoma dugo zadržavaju u životnoj sredini.

SUMPOR-DIOKSID (SO₂) – bezbojan, nezapaljiv gas. Znatne količine SO₂ u atmosferi dolaze vulkanskom aktivnošću, sagorijevanjem fosilnih goriva, procesima topljenja ruda, prerade papira i celuloze. Primarni efekat SO₂ se ispoljava u iritaciji očiju, nosa i grla. U respiratornom sistemu može izazvati edem pluća i respiratornu paralizu.

TAKSON – uslovni termin koji obično označava vrstu ili niže taksonomske nivoe, uključujući i oblike koji još nisu formalno opisani

TRANSEKT – pozicija

TRIX index – parametar koji nam služi kao pokazatelj nivoa prirodne produkcije kvatičnih ekosistema

ZOOBENTOS – cjelokupnost životinjskih organizama koji žive na dnu ili u podlozidna vodenih ekosistema

ŽIVA (Hg) – srebrnasto bijeli metal, jedini je koji je pri običnoj temperaturi u tečnom stanju. Isparava već pri sobnoj temperaturi, a pare su otrovne. Organska jedinjenja žive su toksičnija od neorganskih. Živa je snažan mutagen.

